

СТАТУС ЗАШТИЋЕНИХ ПОДРУЧЈА И ЦИЉЕВИ УПРАВЉАЊА

ЈЕЛЕНА ТОМИЋЕВИЋ
МАРИНА МИЛОВАНОВИЋ

Извод: У раду је приказан статус заштићених подручја и циљеви управљања датим подручјима. Светска унија за заштиту природе и природних ресурса развила је систем од шест категорија, идентификованих према њиховим примарним циљевима управљања. Заштићена подручја примарно су основана за заштиту биодиверзитета, али та сврха није и једина. Неки аутори наглашавају и економске важности циљева заштите. Међутим, кључно питање је да ли одговорне власти имају капацитет да ефикасно управљају заштићеним подручјима и оно је често од највећег интереса, како на међународном, тако и на локалном нивоу.

Кључне речи: заштићена подручја, циљеви управљања, капацитет управљања, међународи и локални ниво.

STATUS OF PROTECTED AREAS AND MANAGEMENT OBJECTIVES

Abstract: This study examine the status of protected areas and management objectives. The International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) has developed a six category system of protected areas identified by their primary management objective. Protected areas are established primarily to preserve biodiversity but this is far from the sole purpose, some scientists emphasised the economic importance of land managed for conservation objectives. However, the key question is whether the responsible authorities have the capacity to manage their protected areas effectively, and such as the questions are of great concern on international level as well on local level.

Key words: protected area, management objective, capacity to manage, international and local level.

1. ДЕФИНИЦИЈА ЗАШТИЋЕНОГ ПОДРУЧЈА И ЦИЉЕВИ УПРАВЉАЊА ЗАШТИЋЕНИМ ПОДРУЧЈИМА

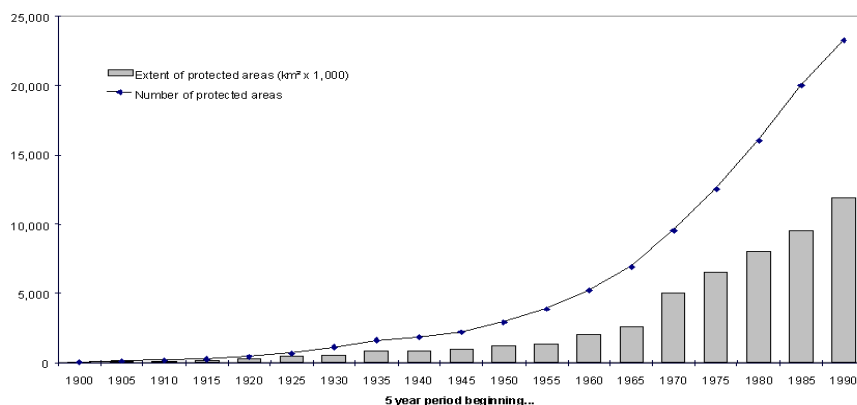
Широм света заштићена подручја виђена су 'као кључ у заштити природних ресурса на земљи и у мору' (Носкинс, М. и Филипс, А., 1999).

Према извештају Светске комисије за заштићена подручја (WCPA, 2003), данас постоји 100 000 подручја која су према Светској унији за заштиту природе и природних ресурса проглашена заштићеним. Дефиниција заштићеног подручја гласи:

"Површина земље или мора која је посебно намењена заштити и одржавању биолошке разноврсности, повезана са културним и природним ресурсима и којима се управља помоћу правних и других важећих средстава" (IUCN, 1994).

Др Јелена Томићевећ, асистент приправник; мр Марина Миловановић, асистент, Шумарски факултет Универзитета у Београду.

Број и пространство светске мреже заштићених подручја растао је равномерно током двадесетог века, али најприметније од 1970. године, као што је приказано на слици 1. (Green, M. J. B. и Paine, J., 1997).

Слика 1. Кумулативан раст броја и распрострањености заштићених подручја од 1900.-1994.

Figure 1. Cumulative growth in the number and extent of protected areas from 1900-1994 (Green, M. J. B. и Paine, J., 1997).

У оквиру ове широке дефиниције Светске уније за заштиту природних подручја и природних ресурса, заштићеним подручјима управља се у различите сврхе. За боље разумевање и промовисање функције заштићених подручја, Светска унија за заштиту природних подручја и ресурса, развила је систем од шест категорија заштићених подручја идентификованих према њиховим примарним циљевима управљања, као што је приказано у табели 1. (IUCN, 1994).

Табела 1 - Менаџмент категорије Свејске уније за заштићену природних подручја и природних ресурса (IUCN, 1994)

Table 1 - IUCN management categories of protected areas (IUCN, 1994)

Категорија Category	Опис Description
I	Строг резерват природе/Подручје дивљине: заштићено подручје којим се управља, углавном, у сврхе науке или заштите дивљине Strict Nature Reserve/Wilderness Area: Protected area managed mainly for science or wilderness protection
Ia	Строг резерват природе: заштићено подручје којим се управља у сврхе науке Strict Nature Reserve: Protected area managed mainly for science
Ib	Подручје дивљине: заштићено подручје, којим се управља, углавном, у сврхе заштите природе Wilderness Area: Protected area managed mainly for wilderness protection
II	Национални парк: заштићено подручје којим се управља у сврхе заштите екосистема и рекреације National Park: Protected area managed mainly for ecosystem protection and recreation

III	Споменик природе: заштићено подручје којим се управља, углавном, у циљу заштите специфичних природних карактеристика Natural Monument: Protected area managed mainly for conservation of specific natural features
IV	Хабитат/подручје управљања врстама: заштићено подручје којим се управља, углавном, у циљу заштите спровођењем мера уређивања Habitat/Species Management Area: Protected area managed mainly for conservation through management intervention
V	Заштићени предео/слика мора: заштићено подручје којим се управља, углавном, у циљу заштите и рекреације предела/слике мора Protected Landscape/Seascape: Protected area managed mainly for landscape/seascape conservation and recreation
VI	Уређени ресурси заштићених подручја: заштићено подручје уређено, углавном, за одрживо коришћење природних екосистема Managed Resource Protected Area: Protected area managed mainly for the sustainable use of natural ecosystems

Систем категорија заштићених подручја базира се на примарним циљевима менаџмента (табела 2). показује како анализа циљева менаџмента може да се користи у сврхе идентификовања одговарајуће категорије (IUCN, 1994).

Табела 2 - Мајрикс менаџмент циљева и менаџмент категорија заштићених подручја (IUCN, 1994)

Table.2 - Matrix of management objectives and IUCN protected area management categories (IUCN, 1994)

Циљеви менаџмента Management objective	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
Научно истраживање Scientific research	1	3	2	2	2	2	3
Заштита дивљине Wilderness protection	2	1	2	3	3	-	2
Очување врста и генетичког диверзитета (биодиверзитет) Preservation of species and genetic diversity (biodiversity)	1	2	1	1	1	2	1
Одржавање заштите животне средине Maintenance of environmental services	2	1	1	-	1	2	1
Заштита специфичних природних/културних особина Protection of specific natural/cultural features	-	-	2	1	3	1	3
Туризам и рекреација Tourism and recreation	-	2	1	1	3	1	3
Образовање Education	-	-	2	2	2	2	3
Одрживо коришћење ресурса природних екосистема Sustainable use of resources from natural ecosystems	-	3	3	-	2	2	1
Одржавање културних/традиционалних карактеристика Maintenance of cultural/traditional attributes	-	-	-	-	-	1	2

Кључ: 1= Примарни циљ; 2= Секундарни циљ; 3= Потенцијално применљив циљ; - = не применљив
Key: 1 = Primary objective; 2 = Secondary objective; 3 = Potentially applicable objective; - = not applicable

Подаци у табели 2. показују да ће се рекреација и туризам, вероватно, јављати као менаџмент циљ у свакој категорији заштићеног подручја, са изузетком у категорији Ia (Строг резерват природе). Заштићена подручја примарно су основана у циљу заштите неких облика биофизичких процеса или услова, као што су популације биљних и животињских врста, хабитати, природни предели или културна баштина, на пример, културна традиција заједница, табела 2. (Eagles, P. F. J., McCoil, S. F. и Hayes, C. D., 2002).

Подаци, такође, показују да заштита биодиверзитета и поред важних функција у заштићеном подручју, је далеко од једине сврхе и често није примарна сврха заштићеног подручја (Eagles, P. F. J., McCoil, S. F. и Hayes, C. D., 2002). Ипак, према захтевима дефиниције Светске уније за заштиту природних подручја и природних ресурса наглашава се да свако заштићено подручје треба увек да има специјалну политику заштите и очувања биодиверзитета (IUCN, 1994).

2. ЗНАЧАЈ И ВАЖНОСТ ФУНКЦИЈА ЗАШТИЋЕНИХ ПОДРУЧЈА

Заштићена подручја примарно су виђена као биолошки или еколошки термин, али Dixon и Sherman (Dixon, J. A. и Sherman, P. B., 1990) наглашавају и економску важност циљева заштите за управљање пределом. Међутим, заштићена подручја важна су на многим нивоима, од локалног и националног, до глобалног нивоа и она испуњавају и остварују бројне функције корисне за људе, чак есенцијалне за људско благостање.

Десет важних функција заштићених подручја наведена су у *табели 3.* (McNeely, J. A., 2001).

Начин на који су ове функције трансфирмисане у корист популације на коју утичу, зависи од циља управљања заштићеног подручја и како ефикасно су ови циљеви спроведени у акцију. *Табела 3.* представља модел различитих скала по којој је корист додељена овим функцијама, класификованим од локалног до глобалног. Распон могућих користи на свакој скали показује важност дефинисаних циљева за индивидуална заштићена подручја. Такође, различити менаџмент приступи ће пружати различиту мешавину користи на различитим нивоима¹ (McNeely, J. A., 2001).

Стратегијски план од 2002. до 2012. године, Светске комисије за заштићена подручја (WCPA²), саопштава да *“друштво пошитоно прекознаје и подржава важности заштићених подручја у 21. веку за: обезбеђивање кључних места за биолошки и културни диверзитет, унапређивање непристрасности и правде, одржавање квалитета животне средине и обезбеђивање одрживог коришћења природних ресурса за редукцију сиро-*

¹ *Заштићена подручја обезбеђују користи за људе на свим нивоима. Коришћењем десет критичних функција наведених у тексту, овом табелом обезбеђује се модел са скалом по којој користи може бити додељена од 0 (= без користи) до 4 (= максимална користи). Прецизније одређивање може бити направљено за појединачно заштићено подручје или за национални систем заштићених подручја.*

маши-тѡва, обезбеђење хране и воде и превенцију конфликта” (WCPA 2002, р. 2).

Табела 3. Скала по којој је корист оддељена функцијама заштићеног подручја

Tabele 3: The scale at which benefits are delivered by protected area functions (McNeely, J.A., 2001). Scale at which benefits are delivered

Кључне функције Key functions	Локални Local	Национални National	Глобални Global
1. Биодиверзитет Biodiversity	0-4	2-4	4
2. Заштита речних подручја Watershed protection	4	2-4	1-3
3. Заштита од олуја Storm protection	4	2-4	1-3
4. Туризам Tourism	0-4	4	2
5. Пријатност места Local amenity	2-4	1-2	0-1
6. Шумски производи Forest products	0-4	1-2	1-2
7. Земљиште Soil	0-4	1-2	1-2
8. Угљеник Carbon	0-1	1-2	2-3
9. Истраживање Research	0-3	2-4	2-3
10. Културне вредности Cultural values	0-4	2-4	1-2

Важност заштићених подручја наглашена је многим интернационалним конвенцијама и програмима, као што су: Конвенција о биодиверзитету (Convention on Biodiversity (CBD), Конвенција о светској баштини (World Heritage Convention (WHC), Рамсарска конвенција о заштити влаж-

² Свејска комисија за заштићена подручја једна је од шест комисија Свејске уније за заштићену природу и природних ресурса. Комисије Свејске уније за заштићену природу и природних ресурса је део IUCN структуре и често се описује као једна од главних стубова послова уније. Заштићена подручја су једна од главних програмских области Свејске уније за заштићену природу и природних ресурса. Програм Свејске уније за заштићену природу и природних ресурса блиско сарађује и ради са Свејсом комисијом за заштићена подручја у реализацији задатих циљева. Овај стратегијски план је средство за јасно бирање заштићених подручја и он приказује кључну улогу коју заштићена подручја могу и морају да имају у одрживом развоју (за више информација видети Стратегијски план свејске комисије за заштићена подручја, WCPA Strategic Plan 2002-2012).

них подручја (Ramsar Convention on Wetlands), Програм човек и биосфера, Програм организације Уједињених нација за образовање, науку и културу (Man and the Biosphere (MAB) Programme of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO)) и Глобални програм Светске комисије за заштићена подручја. Сви споразуми и програми заједно, су основа међународне политике за оснивање и управљање заштићеним подручјима за заштиту биодиверзитета и одрживо коришћење природних и културних ресурса (Phillips, A., 1998).

Конвенција о биолошкој разноврсности обележила је значајну промену у перцепцији владиних организација о заштићеним подручјима. Она повезује заштићена подручја са широким питањима истицањем јавне свести, као што је одрживи развој, традиционално знање и права интелектуалне својине. Поред тога, од усвајања конвенције о биолошкој разноврсности и поред члана 8а који је од посебне важности, велика је наглашеност базирана на идеји развоја националног система заштићених подручја, као средства за заштиту биодиверзитета 'ин ситу' као и у друге сврхе (Da veu, A., 1998). Многа заштићена подручја сада образују међународну мрежу и глобални систем, којима се истичу важни угледни примери места светске баштине, рамсарска подручја и резервати биосфере, као и регионални системи, као што је Натура 2000, мрежа заштићених подручја у Европи. Сва ова подручја, наглашавају препознавање пуне улоге локалног становништва према заштићеном подручју (Beltran, J., 2000).

Заштићена подручја доприносе социјалним и економским циљевима државе кроз подршку функционисања екосистема, унапређење одрживог коришћења обновљивих ресурса, као и обезбеђивање места за туризам и рекреацију (IUCN, 1993). Избор заштићених природних добара је због тога широк и различит. Међутим, заштићена подручја могу једино да пружају еколошке, социјалне и економске користи, ако се њима ефикасно управља. (Hockings, M. и Phillips, A., 1999).

Кључно питање од интереса на глобалном нивоу је да ли одговорне власти имају капацитета да управљају заштићеним подручјима ефикасно и да ли су жељени резултати достигнути у реалности. Hockings и Phillips (Hockings, M. и Phillips, A., 1999) наводе да капацитет за управљање има много компонената и да не може да се сумира само једном мером. Најважније величине су систем управљања, ниво ресурса и подршка заједнице, слика 2. (Hockings, M. и Phillips, A., 1999).

Мерење ових величина зависи од контекста. Шта је у једној земљи ефикасно законодавство може бити потпуно неодговарајуће у другој земљи, која има различит правни и социјални систем.

После ових питања која су повезана са начином како се управља заштићеним подручјима, може се рећи да је међународна заједница често више заинтересована за резултате неког менаџмента, односно прецизније 'како то функционише у реалности'. Сва ова питања као и утицај заштићених подручја на заштиту биодиверзитета као и других природних и културних ресурса је од великог интереса, како на међународном нивоу, тако и на националном и локалном нивоу.

Слика 2 - Величине за 'капацитет за управљање'
 (Усвојена од (Hockings, M. и Phillips, A., 1999))
 Figure 2 - The dimensions of 'capacity to manage'
 (Adapted from (Hockings, M. and Phillips, A., 1999)).

3. ЗАКЉУЧЦИ

Заштићена подручја примарно су основана у циљу заштите биодиверзитета, али то често није и једина сврха заштићеног подручја. Поред биолошких важности неки аутори наглашавају и економску важност циљева заштите за менаџмент заштићених подручја. Међутим, заштићена подручја важна су на многим нивоима, од локалног и националног, до глобалног и она испуњавају и остварују бројне функције корисне за човека. Коришћењем десет критичних функција, обезбеђује се модел са скалом по којој корист може бити додељена функцијама у распону од 0 (без користи) до 4 (максимална корист). Начин, на који су ове функције трансформисане у корист популације на које утичу, зависи од циља управљања заштићеног подручја и како ефикасно су ови циљеви претворени у акцију. Међутим, заштићена подручја, могу једино да пружају еколошке, социјалне и економске користи, ако се њима ефикасно управља. Неоспорно је да се капацитет за управљање не може сумирати једном величином или мером, али свакако најважније величине су систем управљања, ниво ресурса и подршка локалне заједнице.

С обзиром на функције и користи од заштићених подручја, може се, с правом, рећи да су она од великог интереса, како на међународном, тако и на локалном нивоу.

ЛИТЕРАТУРА

- Beltran, J. (2000) *Indigenous and Traditional Peoples and Protected Areas: Principles, Guidelines and Case Studies*, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- Davey, A. (1998) *National System Planning for Protected Areas*, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- Dixon, J.A. and Sherman, P.B. (1990) *Economics of Protected Areas: A new look at Benefits and Cost*, East-West Center, Earthscan Publications Ltd, London.
- Eagles, P.F.J., McCool, S.F. and Haynes, C.D. (2002) *Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and Management*, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- Green, M. J. B. and Paine, J. (1997) *State of the world's protected areas at the end of the twentieth century*. Paper presented at IUCN WCPA symposium on "Protected areas in the 21st century: from islands to networks", Albany, Australia, WCMC, Cambridge.
- Hockings, M. and Phillips, A. (1999) *How well are we doing? - some thoughts on the effectiveness of protected areas*. In: Parks, Management Effectiveness of Protected Areas, Vol. 9, No2, IUCN, Gland, Switzerland, pp.5-14.
- IUCN (1993) *Parks for life*. Report on the IV World Congress on National Parks and Protected Areas, IUCN, Gland.
- IUCN (1994) *Guidelines for protected areas management categories*, IUCN, Gland.
- McNeely, J.A. (2001) *Roles for Civil Society in Protected Area Management: A Global Perspective on Current Trends in Collaborative Management*, In: Buck, L.E., Geisler, C.C., Schelhas, J. and Wollenberg, E. (eds.) *Biological Diversity: Balancing Interests Through Adaptive Collaborative Management*. CRC Press, Boca Raton, FL. pp. 27-49.
- Phillips, A. (1998) *Economic Values of Protected Areas, Guidelines for Protected Area Managers*, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- WCPA (2002) *WCPA Strategic Plan 2002-2012*, IUCN, Gland.
- WCPA (2003) *News, No 91*, WCPA and IUCN, Gland Switzerland.

STATUS OF PROTECTED AREAS AND MANAGEMENT OBJECTIVES

*Jelena Tomićević
Marina Milovanović*

S u m m a r y

Protected areas are primarily viewed in biological or ecological terms, but some scientists emphasised the economic importance of land managed for conservation objectives. However, protected areas are important at many levels, from local and national to global levels, and they carry out numerous functions beneficial to humans, and even essential to human welfare. Protected areas contribute to a country's social and economic objectives through supporting ecosystem services, promoting the sustainable use of renewable resources, as well as providing places for tourism and recreation. The constituency for protected areas is therefore broad and diverse. However, protected areas can only deliver their environmental, social and economic benefits if they are effectively managed.